

NAGY ZSOLT

Mi, székelyek. Gondolatok, reflexiók egy nagyszabású időszakról¹

A Székelyföld (Ținutul Secuiesc, Szeklerland, Sicilia/Terra Siculorum) és a székelyek iránti tudományos érdeklődés hosszú, több évszázados múltra tekint vissza. A Kárpát-kanyarban, magyar peremterületen található történelmi régió és az ott élő magyar anyanyelvű, magyar tudatú népcsoport kutatását, leírását, megismertetését, a helyi népi kultúra tárgyi világának gyűjtését és bemutatását különböző intézmények dolgozói és más-más szakterületek képviselői (régészek, történészek, levéltárosok, néprajzkutatók, nyelvészek stb.) vállalták. A néprajztudományon és a néprajzi muzeológián belül is – az esztétikai szempontokat érvényesítő tárgygyűjtésektől a funkcionalitásra, használati módokra nagyobb hangsúlyt fektető kutatásokon és tárgyrendszerezéseken át – hosszú út vezetett napjainkig, amikor már leginkább a tárgyakat készítő és használó ember, a tárgybiográfia, illetve a tájban élő és a táj által is meghatározott, tárgyakkal körülvett ember dokumentálása vált hangsúlyossá: az ember öltözete, táplálkozása, építkezése, lakáskultúrája, gazdálkodása, magatartásformái, gondolkodásmódja, társadalmi és kulturális viselkedése, az általa megjelenített narratívák, élettörténetek.

A budapesti Néprajzi Múzeum vezetői már régóta terveztek egy ún. Erdély-kiállítás, most azonban – remélve, hogy az eredeti nagy tervről sem mondtak le teljesen – egy térben és témában is szűkített formában vitték/hozták el Erdély egy kis szeletét a magyar fővárosba, 2024-ben egy nagyszabású *Székelyek*-tárlat valósult meg.

2021-ben Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója részéről felkérés érkezett a székelyföldi múzeumok vezetőihez, néprajzos muzeológusaihoz egy székely kultúrára fókuszáló kiállítás koncepciójának a megalkotására és annak kivitelezésére. Olyan tárlat létrehozására, mely ezúttal nem a budapesti befogadó intézmény, hanem célzottan a meghívott partnerintézmények, a székelyföldi múzeumok, köz-, illetve magángyűjtemények tárgyi, gyűjteményi anyagára, annak reprezentatív, igényes válogatására, valamint az ott dolgozó szakemberek tudására épül. Mindehhez a Néprajzi Múzeum ezúttal „csupán” a tulajdonképpeni logisztikát biztosította, s jegyezzük itt meg rögtön: székelyföldi muzeológusoknak ekkora kiállítótérben, ilyen szakavatott,

1 | *Székelyek. Örökség-mintázatok*. Néprajzi Múzeum, Bp. 2024. okt. 14. – 2025. aug. 31.

Nagy Zsolt (1991) – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, tudományos segédmunkatárs, Budapest, nagy.zsolt@abtk.hu

<https://doi.org/10.36373/em-2025-2-12>

összeszokott szakembercsapattal, ilyen támogató környezetben és ennyire kedvező körülmények között ritkán adódik alkalma együtt dolgozni, alkotni. Természetesen a kiállítás tématervének, forgatókönyvének megvitatásában, azaz a koncepció kialakításában, majd a tárlat megépítések felmerülő kutatói dilemmák meg- és feloldásában, magában a kiállítás építésében is számíthatnak budapesti kollégáikra a székelyföldi szakemberek. Tasnádi Zsuzsanna projektfelelőssel az élen a befogadó intézmény dolgozói is aktívan részt vállaltak a közös gondolkodásban. A *Székelyek. Örökség-mintázatok* tárlat végül a 2024-es Liszt Ünnepe nemzetközi kulturális fesztivál keretén belül, október 14-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt, a budapesti Néprajzi Múzeum újonnan átadott városligeti főépületében (1. kép).

A tárlat előzményeihez hozzátartozik, hogy az annak megalkotásában részt vállaló székelyföldi múzeumok (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy; Haszmann Pál Múzeum, Alsócsernáton; Incze László Múzeum, Kézdivásárhely; Csángó Néprajzi Múzeum és Székely Tájháza, Zabola; Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda; Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely; Havadtói Néprajzi Múzeum, Havadtó; Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely; Molnár István Múzeum, Székelykeresztúr; Tarisznyás Márton Múzeum, Gyergyószentmiklós)² dolgozóinak nem ez az első olyan közös vállalkása, mely talán néprajzi szempontból is kissé szokatlan nézőpont(ok)ból közelít(ett) a tárgyakhoz. A felsorolt intézményekből néhány – éppen tíz esztendővel ezelőtt, 2015-ben – *Anna. Asszonyors a XX. században* címmel hozott létre egy olyan nagy népszerűségnek örvendő és szakmai körökben is elismerést kiváltó közös tárlatot,³ melynek rendezői közül többen, így Kinda István, Miklós Zoltán, Vajda András vagy épp Szócs Levente muzeológusok a *Székelyek*-kiállítás megálmodói között ismét feltűnnek. Miközben azonban az *Anna*-tárlat elképzelt történeteket mutatott be, és egy ugyancsak képzelet szülte személy, Anna történetét a nagy történelem lenyomataként értelmezte, a mostani *Székelyek*-kiállítás valóban létező személyek tárgyain keresztül valós élet- és tárgytörténeteket mutat be.

A tárgyak és történetek zöme a 19–20. századi kései polgárosodás időszakára datálható, maga a kiállítás azonban nagyon sokszor reflektál egyrészt a jelenünkre, a 21. századi modernizáció hatásaira és az ezzel járó változásokra, másrészt pedig – gondolva azon látogatókra is, akik a székelység fogalmával először, idegenként, „beavatatlanként” találkoznak – Székelyföld és a népcsoport régmúltjára. A 12. századi első írásos említéstől a térség 13. században meginduló, fokozatos benépesedéséig, a Magyar Királyság, majd az Erdélyi Fejedelemség részeként kivívott területi és etnikai alapú kiváltságoktól az Osztrák–Magyar Monarchia idején megszűnt területi önrendelkezési jogokig, a magyar nyelv egyik perifériájává való válástól az autonómia megtartása érdekében folytatott folyamatos, napjainkig tartó küzdelmekig valamennyi fontosabb történelmi korszakról és társadalmi folyamatról kaphatunk információkat.

2 | Itt érdemes megjegyezni, hogy a múzeumok mellett egyéb kiemelkedő székelyföldi gyűjtemények, kulturális közintézmények, egyházak, egyesületek, magángyűjtők is feltűnnek a szereplők a tárlaton.

3 | Katalógusát lásd *Anna. Asszonyors a XX. században*. Szerk. Kinda István, Szócs Levente, Vajda András. Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely 2015. Szakmai fogadtatásáról lásd például Bokor Zsuzsa: Női életek és történetek a XX. században. Egy néprajzi kiállítás margójára. *Székelyföld* XIX. évf. 2015/10. 127–138.; Katona Zoltán: Egy erdélyi asszony kétféle életútja Székelyudvarhely Múzeumban. *MúzeumCafé* IX. évf. 2015/6. 43–50.; Vajda András: Asszonyors, asszony szerep újító múzeumi bemutatásban. *Művelődés* LXVIII. évf. 2015/8. 26–31. stb.

A kiállított tárgyak mellett a különböző audiovizuális elemek révén a mai Románia székelyek lakta három megyéjét, Maros, Kovászna és Hargita megyéket állítják vizsgálatuk középpontjába a kiállítás kurátorai, információkat szerezhetünk azonban a tulajdonképpeni teljes Székelyföldről (Aranyosszéket is beleértve), a mintegy 12 000 km²-es (Flandria vagy épp Dél-Tirol nagyságával szinte megegyező) területen élő székely népeiségről. A teljes kiállításra jellemző ugyanakkor, hogy az a vizsgált térségben, illetve annak közvetlen közelében élő etnikumokkal, a román, örmény, szász stb. kölcsönhatásokkal is számol.

A vezető kurátor, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzos-főmúzeológusa, Kinda István, valamint a társkurátorok (Gyarmati Zsolt, Miklós Zoltán, Szócs Levente) és a kiállítás koncepciójának megalkotásában őket segítő, további kiváló szakemberek (Pozsony Ferenc, Sárándi Tamás, Vajda András), illetve a kísérő, tabló- és katalógusszövegek szerzői (a már említettek mellett még Dimény Attila, Dimény-Haszmann Orsolya, Málnási Levente, Marc Dorel, Marc Livia, Pop Angela, Pop Laura, Sándor-Zsigmond Ibolya, Szócsné Gazda Enikő, Tatai Orsolya) mind-mind hangsúlyozzák: a kiállítás a jelenben is még élő hagyományokat és örökölt mintázatot, az életmód, a szokások, a tárgykultúra, a folklór stb. változásait kívánja bemutatni, mindezt pedig úgy, hogy mégse erősítse a székelyekkel és Székelyfölddel kapcsolatos sztereotípiákat, kliséket. A misztifikáló, romantizáló, archaizáló és idealizáló korábbi reprezentációkkal szemben ezúttal nem egy időben és fejlődésében is megrekedt régióként láttatják ezt a vidéket, és nem is (csak) az „egzotikumra” összpontosítanak. Sokkal inkább egy dinamika, adaptivitás, folyamatos változás, reziliencia jellemezte kultúrát, az életvitelbeli változásokhoz és az alakuló igényekhez igazodó tárgyi anyagot mutatnak meg a látogatóknak. Egy olyan élő kultúrát és közösséget exponálnak, melynek a kiállítás megalkotói maguk is szerves része(se)i, hiszen nagyrészt maguk is székely származásúak. A budapesti Néprajzi Múzeum részéről pedig e kezdeményezés – hogy a székelyek bemutatását alapvetően a székelyekre bízta – nemcsak újszerű, de azt gondolom, rendkívül jó, gyümölcsöző szakmai döntésnek is bizonyult.

A tárlatot tekintve egyértelművé válik/válhat a látogatóknak is, hogy az elmúlt másfél évszázadban nagyon sokat változott nemcsak a székelység tárgykultúrája, de a térségre, Székelyföldre, illetve az ott élő székelyekre irányuló kutatói/tudományos érdeklődés is. Különösen igaz ez a néprajztudományra, melynek „székelységképe ma is éppolyan forrásban van, mint a kezdeti időszakban”.⁴ S talán a kiállítást megtekintő látogatókról is ma már feltételezhető, hogy nem ugyanazt a miliőt és élményt fogják már keresni egy székelyekről szóló tárlaton, mint, mondjuk, azt bő száz évvel ezelőtt (például az ugyancsak a Városligetben, az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja esetében) tették volna.

A mostani *Székelyek. Örökség-mintázatok* című tárlat egyedi módon közelít tehát a kiállított tárgyakhoz. A kulturális kölcsönhatások metszetében létrejött anyag az átmenetiséget, a funkcióváltásokat, az újrahaznosítást is jól illusztrálja. Az egyes tárgyak, tárgye gyűttesek önmagukban is sok mindent elárulhatnak történetükből a látogatóknak, mesélhetnek használóikról, vallhatnak kulturális viselkedésformáikról, ezért a kurátorok sok helyütt kevesebb információval is szolgálnak egy-egy kiállított

4 | Dr. Kinda István–Dr. Vajda András: Bevezető. In: *Székelyek. Örökség-mintázatok. Kiállítási vezető. Székelys. Patterns of Heritage. Catalogue.* Szerk. Kinda István. Néprajzi Múzeum, Bp. 2024. 8.

darabról, a kísérőszövegek – székelymód – lényegre törőek, szűkszavúak. Éppen annyit árulnak el, amennyire a látogatónak a megértéshez szüksége van, sőt a gyors és hatékony megértést a tablók tipográfiája is segítheti, hiszen egy-egy kulcsfogalmat kiemelnek ezeken a szerzők. És ha csak e néhány kulcsszót olvasnánk el, már akkor is kezdenénk érteni a kiállítás alapvetéseit, koncepcióját, sőt egy átfogó képet is kapnánk annak tárgyáról, a székelyekről és Székelyföldről. Természetesen a kiállítás megalkotói nem hagyják cserben azokat a látogatókat sem, akik egy-egy résztemában szívesebben elmerülnének. Az elmélyülést pedig az audiovizuális anyagok, a kisfilmek (többnyire a főkurátor korábbi alkotásai), a hang- és fényképfelvételek, az animációk, az oszlopdigrammok és grafikonok, a térképek sokasága segíti.

A kutatók, muzeológusok részéről talán annak eldöntése okozhatta a legtöbb fejtörést, hogy melyek lehetnek a (csak) székely népre és népéletre jellemző kulturális jegyek, és ezeket milyen jellegzetes, (csak) a székely népre és népéletre jellemző tárgyak segítségével lehetne megragadni, így kifejezni, bemutatni a székely identitást. A látogatók által többféle nézőpontból, perspektívából is szemügyre vehető, többnyire körüljárható installációkba rendezett műtárgyak közül látványukban, hatásukban is kitűnnek az ún. „csúcsműtárgyak”,⁵ azaz a központi, nagy méretű tárgyak, amelyek az egyes témákat is jelképezik. Ezek szabadon kerültek kiállításra, és köréjük csoportosították a tárlat tervezői a többi, székelyföldi múzeumok által őrzött, közel 70 településről származó⁶ több mint 300 apróbb tárgyat. De az apróbb tárgyak között is szinte szokatlanul sok a szabadon kiállított, nem üveg vagy vitrinek mögé rejtett kiállítási elem. A megkülönböztetett műtárgyvédelmet vagy kiállítási feltételeket igénylő darabok kivételével szinte valamennyi tárgyat ezáltal közel hozzák a muzeológusok, testközelből láthatjuk valamennyit, és a műtárgyak mellé magántulajdonban, akár ma is használatban lévő, ún. hétköznapi eszközök is bekerültek a válogatásba (*perete*, bontásból származó egyszerű tetőcserép, a vezető kurátor új bicikálja – természetesen, a látogatók biztonságára is gondolva, tompított éllel és enyvvvel megfelelően rögzítve stb.).

A tárlat hét tematikus egysége gyakorlatilag tetszőleges sorrendben és útvonalon is megtekinthető. Bár a látogatók többsége lehet, hogy még mindig jobban szereti, ha kap valamilyen támpontot, hol, milyen útvonalon haladjon végig egy-egy tárlaton, itt a bemutatott témák nem egymásra épülnek, nem egymást követik, nem lettek el- vagy leválasztva sem egymástól. Sokféle szálon kapcsolódnak egymáshoz, számos ponton érintkeznek, akár csak egy erdő fái vagy azok gyökerei. A fa, az erdő (elsősorban a fenyő és a fenyves) mint az itt élő székelyek legnagyobb gazdasági-szimbolikus értéket képviselő táj- és identitáseleme a kiállítási látványban is főszerephez jutott. A hét fő egység témákat jelző címei (*A székelyek*, *Élni mindenáron*, *Rozettás örökség*, *Udvarterek városa*, *Megterítve*, *Ezer székely leány*, *Színtelenül hitben élni*) egy-egy fatörzsre, a tárlat fő mottója („Nincs lehetetlen dolog a világon, csak akarni kell tudni szorgalmas kintartással.”) pedig egy fenyves erdő életnagyságú képére lett felírva. Valóban úgy érezheti a látogató (ebben természetesen a világítás-, hang- és vetítéstechnika is sokat segít), hogy egy erdő kellős közepébe, annak sötét sűrűjébe csöppent, ahol kedvére bolyonghat,

5 | Boronyák Vivien: „A múltból táplálkozik, de a jelenre reflektál”. Székelyföldről a sztereotípiákon túl. *Liszt Ünnepe Magazin* IV (2024). okt. 42–44.

6 | Néhány kiállított tárgy ugyan nem székelyföldi (Gorzafalva, Brassó, Gyulaféhérvár, Hétfalu, Kolozsvár stb.), de valamilyen módon mégis kapcsolódik a székelység történetéhez.

megteheti a maga felfedezéseit. Egy látogató 2024. október 20-i vendégkönyvi találó bejegyzése szerint: „el lehet itt csavarogni órák hosszat”.

Teljes, átfogó, egységes képet, narratívát adni a székelyekről egy alapvetően több-féle tekintetben korlátozó és korlátozott műfajban, időszaki kiállításban természetesen nem lehet. Minden résztéma esetén tehát komoly előmunkálatokra, szakszerű válogatásra volt szükség a kurátorok részéről, hogy végül kirajzolódjon, mit mutatnak meg a székelyekről ízelítőként, és mit nem. A hét fő egység kidolgozottsága, nagysága, és a fő témákon belüli egységek kibontásának mélysége sem egyforma. A nagyságrendi különbség egyes részek esetében ugyan szembetűnő, de indokolt, és nem is zavaró. Tulajdonképpen valamennyi témáról annyi információt és audiovizuális ingert kapunk, amennyi bárki számára könnyen befogadható, élvezhető, és a megértéshez is éppen elegendő.

Máig nincs konszenzus Székelyföld területi körülhatárolása s még inkább a székelyek eredete tekintetében. Utóbbi szépen illusztrálja, hogy az elmúlt 1–2 évben is számos új vizsgálati eredmény, illetve elmélet született a székelyek eredetével kapcsolatban. A HUN-REN BTK Archeogenomikai Intézetének kutatói például 2023-ban publikáltak új, genetikai vizsgálatokra alapozott adatsorokat, melyek megerősítették egyes vonalak feltételezett keleti eredetét, népvándorlás, valamint honfoglalás kori elemekkel való kapcsolatát.⁷ Ugyancsak 2023-ban egy török nyelvész kutató, Hakan Aydemir a székelyek mongóliai eredetének elméletével hozakodott elő,⁸ míg 2023–2024-ben Keszi Tamás, az Intercisa Múzeum régésze egy újabb, alternatív javaslatot terjesztett elő a székely név és társadalmi csoport eredetének magyarozatára vonatkozóan.⁹ A *SZÉKELYEK* egységben egyrészt az ilyen és hasonló, eltérő kutatói értelmezésekről, valamint a székelyek 1200-as évektől dokumentálható és máig tartó történelméről, a székelység identitásának pilléireiről (katonáskodó múlt, nyelvjárás, jobbról balra haladó rovásírás, himnusz, címer és zászló), illetve Székelyföld és a székelység jelenlegi helyzetéről kaphatunk rövid összefoglalót: az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulásával 1867 után a székelyek elvesztették sok évszázados önrendelkezési jogukat, 1920 óta Székelyföld területe Romániához került, jelenleg az ott élők mintegy 71%-a (580.000 fő) vallja magát székelynek, de a világon élő székelyek számát egymillióra becsülik. Az itt kiemelt három tárgy (egy 1650-es „kutyabőr” adománylevél, egy 16. századi háromszéki kályhacsempe és egy 19. század közepi erdőszentgyörgyi mézeskalács-ütőfa), rajtuk a székelységet meghatározó identitáselemekkel és -szimbólumokkal megfelelő „bevezetőtárgyai” lettek a tárlatnak.

Rögtön itt, a kiállítótérbe érkezve egy helyi idegenvezetőt is kapunk magunk mellé, nem kell egyedül bolyonganunk az erdőben: Nagy Sándor (1887–1966), a századfordulón élt, tanítóból lelkésszé lett tollforgató székely szegődik mellénk. A kiállításban az egyes

7 | Vö. Borbély, Noémi–Székely, Orsolya–Szeifert, Bea–Gerber, Dániel–Máthé, István–Benkő, Elek–Mende, Balázs Gusztáv–Egyed, Balázs–Pamjav, Horolma–Szécsényi-Nagy, Anna: High Coverage Mitogenomes and Y-Chromosomal Typing Reveal Ancient Lineages in the Modern-Day Székely Population in Romania. *Genes*, XIV (2023), 133. 1–23.

8 | Vö. Hakan Aydemir: A székely eredetkérdés megoldása. In: *„Hadak útján”*. Szerk. Türk Attila. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Őstörténeti Kutatócsoport–PPKE BTK Régészettudományi Intézet–Martin Opitz Kiadó. Bp. 2023. 9–36.

9 | Vö. Keszi Tamás: Alternatív javaslat a székely név és társadalmi csoport eredetének magyarozatára. 1–2. rész. *Ephemeris Hungarologica* III. évf. 2023/1. 44–67. és IV. évf. 2024/1. 51–63.

fő témákat az ő gondolatai vezetik be. A letűnt korok krónikásának visszaemlékezései személyesebbé teszik és hitelesítik is a kiállítási szövegeket. Az általa leírtak egy olyan székelyföldi világról adnak számot, melynek tárgyi emlékeiből a kiállítás is válogat. Íróasztala mellől áll fel, hogy bemutassa nekünk korának Székelyföldjét. A kéziratos hagyatékából vett idézeteket minden esetben a kurátori szövegek követik a tablókön.

Székelyföld földrajzilag változatos, hegyes-dombos vidék, hideg éghajlattal, jórészt gyenge termőtalajjal. Mégis a földbirtok (vagy annak hiánya) központi szerepet játszott e térség megélhetési, gazdasági stratégiáiban. E stratégiák időbeni változását próbálták a kiállítás létrehozói az *ÉLNI MINDENÁRON* című egységben bemutatni. A kézi és gépi gazdálkodás, a munkavégzés tárgyai (vaspapucsos ásók, kapák, Végh-féle fagerendelyes fordítóeke/Vidats-eke, olyan „identitástárgyak”, mint a nemzeti színű, piros-fehér-zöldre festett gereblye stb.), az ipari forradalom vívmányai mellett két „csúcs műtárgyat” is szemügyre vehetnek itt a látogatók. Az egyik egy elmés énlaki szerkezet, egy makktörő a 19. század végéről, a másik pedig egy – a maga korában a statikus gőzgépekkel szemben a modernizációt, haladást és innovációt, ma már inkább a tradíció megtestestítő – Fordson-traktor a 20. század első feléről. Utóbbit székely gazdák hozták az Amerikai Egyesült Államokból Székelyföldre. Ugyanitt kell megjegyeznünk azt, hogy a kurátorok nem csak tárgyakon keresztül próbálták üzenetüket a látogatókhoz eljuttatni. A teljes kiállításba a székely folklórelemeket is beleszótték valamilyen módon. A gazdálkodás, megélhetési stratégiák egységben például meghallgathatjuk a cséplőgéphez esett leány balladájának variánsaként Horváth Jula balladáját.

Ugyancsak ebben az egységben került sor a székely munkamigrációnak mint a gazdasági előrelépés hatékony módjának a bemutatására – mindezt történetiségében, három valós személy más-más időszakra datálható élettörténetén keresztül:

Az 1880-as évektől Észak-Amerikába irányuló migrációba bekapcsolódó székelyek közül Csató Ágoston mint ún. *amerikázó* székely, Havadtőre hazatérve, keresetéből új házat épített, traktort és egyéb mezőgazdasági gépeket vásárolt.

A 20. század első felében megfigyelhető a Székelyföldről a Román Királyságba, főként Bukarestbe és az iparosodó nagyvárosok felé mutató munkamigráció. Ennek egy kései példája az esztelneki Bokor Ilona, a Ceaușescu-gyerekek dajkája. A tárlaton élettörténetének rezüméjét nemcsak a róla forgatott kisfilm, de egy ötletes installáció is kiválóan összefoglalja: egy korabeli kofferbe (bőröndbe) az akkori Románia térképét terítették el a kiállítás kurátorai, s azon az Esztelneket Bukaresttel összekötő vonalra olyan aprócska, fekete, „szekus” autómódellet helyeztek, melyhez hasonlóval oda-vissza szállították a '40-es években a székely dajkát szülőfaluja és a román főváros között.

A harmadik élettörténet e tematikus tömbben Sándor László Maros megyei gazdáé, aki a közelmúltban, 2007-ben utazott egy kiskőrösi szőlőbirtokra, ott elleste a modern szőlőművelés fortélyait, és Magyarországon megvásárolt eszközeivel haláláig otthon művelte a saját szőlőjét. Megjegyzendő, hogy Sándor László Vegyépszer-permetezője nem az egyetlen műanyagból készült, viszonylag új tárgy a *Székelyek*-kiállításon. Szakmai szempontból mindenképpen dicséretes, hogy a székelyföldi muzeológus szakma képviselői is nyitnak már a hétköznapi, akár műanyag tárgyak gyűjtése, a hozzájuk kapcsolódó kortárs kulturális jelenségek, változások dokumentálása felé, s a budapesti Néprajzi Múzeum ún. plasztikműveit bemutató, 2006-os, nagy műanyag-kiállítása óta egyre több alkalommal tűnnek fel a székelyföldi tárlatokon is e tömegcikk, fogyasztási eszközök, kortárs használati tárgyak.

Feltehetően még mindig a székely fa- és kőfaragást (például nagybaconi fejfákat és havadtói sírköveket), vasművességet, bútorművességet (ácsolt és festett bútorokat), fazekasságot, festékeseket stb. bemutató, *ROZETTÁS ÖRÖKSÉG* című kiállítási egység, azaz a székely népművészetet és kézművesipart bemutató rész iránt van a legnagyobb látogatói érdeklődés. Itt a székelység anyagi kultúrájával még csak ismerkedő érdeklődők két jelenséget is megdöbbenve tapasztalhatnak: egyrészt, hogy a székelyföldi falusi környezet szinte minden tárgya díszítőelemek sokaságának hordozója lehetett, másrészt, hogy a helyiek igen korán belenevelődnek/belenevelődtek az erdőségek miatt nagy mennyiségben rendelkezésre álló fának mint alapanyagának a legkülönfélébb módokon való feldolgozásába.

Az *életek*, azaz a családi telkek előtt álló székelykaput mint újabb „csúcstárgyat” szokatlan perspektívából, lefektetve és szokatlan állapotában, félkészén láthatjuk. Úgy, ahogyan általában csak a székely készítői látták eddig. A fenyédi Dávid-dinasztia régi kapuremekei mellett itt ismerkedhetünk meg a Néprajzi Múzeum *Székelyek*-kiállításának alkalmából folyamatosan készülő nagykapu révén a háromszéki Haszmann-faragóműhely alkotásaival is. A félkész tárgy ebben a formában való kiállítása kiváló alkalmat teremt arra is, hogy azok a látogatók, akik eddig csak porták előtt, felállított, felavatott formában találkoztak korábban e tárgytípussal, most közelebbről is szemügyre vegyék, dimenzióit, méreteit, arányait testközelből érzékeljék, a faragványokat megérintsék, a tárgy szerkezeti elemeit és felépítését megértsék.

Hasonló hangulatot és élményt próbáltak átadni a kurátorok a székely házak falazási (boronafal, sártapaszos fal stb.), tetőfedési (zsindely, dránica, cseréptípusok stb.) technikáinak bemutatásával, a lakóházat jelképező-imitáló installációval. Ebbe belépve és annak „padlására” felkukkantva (2. kép) ismét nem a megszokott látvány fogad bennünket. Nem a sokak által már sokszor és sokféle formában látott tisztaszobabelső, vetett ágyas enteriőr, hanem „Székelyföld virágai” elevenednek meg: a régi székely bútortípusok fejlődéstörténetét, az ácsolt-faragott keményfa ládáktól a fenyődeszka bútorokig, a festett asztalostermékekig terjedő tárgysort láthatjuk, a reneszánsz, a barokk, a biedermeier és más művészettörténeti stíluskorszakok hatásait mutató, díszített bútorokat. Egy barcasági-székelyföldi szokatlan kinézetű szekrény legalább négy különböző korú és eredetű festett bútor darab felhasználásával készült (az ajtó hétfalusi csángó falitéka, oldalborításai ugyancsak ottani kendőszegből, homlokdeszkája és fiókborítása szász fogasból stb.), az „újraszabott népművészet” kiemelkedő darabja. Az 1980-as években Budapestre férjhez készülő csíki lány teljes kelengyebútora és a hozzákapcsolódó tragikus élettörténet szintén kiemelendő darabok e kiállítási egységből. A vitrinekben pedig a 19. században még működő, közel félszáz székelyföldi fazekasközpont munkaeszközeiből (mázörölő kő, festékmozsarak stb.) és termékeiből, az ún. sárkóvácok hagyatékából láthatunk egy reprezentatív válogatást: Küsmöd, Magyarhermány, Csíkdánfalva, Korond, Székelyudvarhely, Makfalva, a Bereckből a Kárpátokon túlra áttelepült gorzafalvi fazekasok, egy ponyvanyomtatvány ihlette, atipikus pávai kályhacsempe stb. és természetesen a céhes központ, Kézdivásárhely.

Utóbbi, Kézdivásárhelyet a kurátorok külön egységben (talán a tárlat egyik legkisebb, *UDVARTEREK VÁROSA* című egységében) is szükségesnek tartották bemutatni. A céhes hagyományaira méltán büszke város a székelyföldi polgárosodó kisvárosok örökségét is reprezentálja e budapesti kiállításon. Ugyanakkor többféle szempontból egyedinek is mondható a fejlődése és az ott dokumentálható kulturális,

társadalmi-gazdasági folyamatok tekintetében. Az 1834-es tűzvész, mely 4 óra alatt a város háromnegyedét (az udvarterekbe rendeződő több mint 400 lakóházat) felémésztette, majd az azt követő újjáépítés kiváló példája a székelyek kitartásának és a hagyományokhoz való csökönnyös, makacs ragaszkodásának. Mint „csúcstárgyak”, az itt kiállított mestergerendák is az említett katasztrófáról, de ezzel egy időben a székelyek Istenbe vetett bizalmáról és élni akarásáról is vallanak.

A *Rozettás örökség* című egység mellett talán a székely gasztronómiát és fogyasztási szokásokat, a Székelyföld gazdag és színes étel-, illetve italkultúráját bemutató *MEGTE-RÍTVE* rész iránt érdeklődnek a legtöbben a Néprajzi Múzeum látogatói közül, amit a tárlat vendégkönyvébe tett bejegyzések is igazolnak. Ezt persze az is elősegíti és erősíti, hogy a táplálkozáskultúrát tárgyaló egység számos ötletes, innovatív kiállítástechnikai megoldással, installációval ragadja meg a látogatók figyelmét. Így például:

A hús, szalonna, kolbász stb. helyi gasztronómiai jelentőségének bemutatására a kurátorok néprajzi tárlaton viszonylag ritkának számító, szokatlan megoldást választottak: egy képzőművészeti alkotásra, Gyárfás Jenő 1883-as, hagyományos, dísnóvágást ábrázoló képére „fűzték fel” az etnográfiai tárgyananyagot. A festményen feltűnő eszközöknek megfelelő tárgytípusokat a székelyföldi néprajzi gyűjtemények raktáraiból összegyűjtötték, és a festmény előtti emelvényen hasonló elrendezésben mutatják meg a látogatóknak (3. kép).

Hasonlóan ötletes látványelem a tárlaton a középkori eredetű ételszentelés hagyományát bemutató rész is, ahol csíki személyekről, már-már mindannyiunk számára ismerőssé vált, rokonszenves székely arcokról készült, életnagyságban kinyomtatott képek között sétálhatunk, s a lábukhoz elhelyezett, díszes kendőkkel letakart, húsvéti eledeleket tartalmazó valódi kosaraikba bele-belekukkantva mi is várhatjuk, hogy az átszellemült, fegyelmezett sorokban álló hívek között végre feltűnjön és elhaladjon a pap, megszentelje a kalácsot, bárányt, sonkát, bort és pálinkát. A közelben egy asztalon tányérok sorakoznak (4. kép). Bennük egy felmenőktől örökölt, székelyföldi, ún. *kosztoskönyv* (receptgyűjtemény) alapján Gáll Tímea által újrafőzött ünnepi és hétköznapi ételek, illetve egy 17. századi ferences szakácskönyv eledeleinek (*tejesborsó, kendermag-cibre, töltött káposzta* stb.) élethű képe hívogat, hogy asztalhoz telepedjünk. Legérzékletesebben, legegyszerűbben és legtömörebben ezeket az egységeket, szintén a kiállítási vendégkönyv egy 2024. október 23-i bejegyzésében, az egyik látogató foglalta össze: „De nagyon éhes lettem...”

A félig nyitott kocsmaajtón „keresztül” már csak félve merészkednénk be. Az ajtólap egyik felébe a főkurátor, Kinda István már említett új bicskája van belevágva, másik felén ott találjuk azt a régi baltát, amely szintén a székely virtust, a veszélyt lekicsinylő vakmerőséget, a lobbanékonyt, a túlzott pálinkafogyasztás hatásait, a fizikai agressziót, a verekedéseket mint a székelyek „nehéz örökségeleimeit” illusztrálja, miközben egy csíkkarcfalvi, 1934-es gyilkossági esetről született, Bálint Ferenc halálával végződő siratóballadát hallunk a háttérben.

A „pityókás” házi kenyértől a kürtőskalácsig több székely (vagy annak tartott, akként ismert, elhíresült) étel eredetéről, gasztronómiai szerepéről és készítésének módjáról is átfogó képet kaphatunk még a kiállításból, olyan – ugyancsak szokatlan – használati tárgyak révén, mint például a csíkmadarasi, a kiállítás megnyitásáig még feltehetően mindennapi használatban lévő, nyélre erősített, egyszerű rongydarab, a kemencék aljzatának tisztítására szolgáló, kormos *pemete*.

Az egyetlen fatörzsből készült, 18. századi, kovásznai gabonátároló mellett mint „csúcstárgy” jelenik meg a gasztronómiai egységben egy számozott cserépkorsókkal megrakott, szejkeli *borvizes szekér* (5. kép), amely elé a „harisnyás agyagszobrász”, az elhíresült, makfalvi Vass Áron fekete bivalyszobrai „fogták be” az installáció megtervezői. Zsögödi Nagy Imre *Ebéd* című, 1931-es festménye mellett – melyen egy ilyen vizeskorsóból jóízűen szomját oltó székely asszony tűnik fel – ott találjuk a savanykás ízű, szénsavas forrásvíz szállítására és tárolására éppannyira alkalmas, de kevésbé sérülékeny, mai, 21. századi „eszközt”, a *borvíz* vastartalmától besárgult PET-palackot (*flakont*).

A tárlaton az *EZER SZÉKELY LEÁNY* című részben a látogatók az egyes emberi életfordulókhoz kapcsolódó szokások mellett a székelyföldi naptári ünnepekből (betlehemezés, kántálás, határkerülés stb.) és kitalált hagyományokból, valamint az öltözködéskultúra bizonyos elemeiből is ízelítőt kaphatnak. Az identitáselemeket hordozó székely népviselet használatára íratlan szabályok vonatkoztak. A székely szoknya, azaz a *rokolya* csíkozásából, a színek, a vonalak vastagságából, sorrendjéből stb. annak tulajdonosáról, viselőjéről sokféle információt le tudtak olvasni régebben. Olyan volt ez, mint egy korabeli vonalkód, amely mint látványelem a kiállítás arculatában is – egy másik formában, a székely rovásírásra utalva – vissza-visszaköszön. A férfi viseletelemek közül a *harisnya* és a székely férfiakat jellemző, „hátról is látszó” bajusz történetére, az ún. szöttesmozgalomra, az ezer székely leány napjára, Haáz Rezső, Vámszer Géza, Domokos Pál Péter és mások szerepvállalásaira, Bandi Dezső hagyatékára, a székely ruha színpadi öltözteté válásának, jelmezzé alakulásának folyamatára és mindezek jelentéstartalmaira szintén kitérnek a pannók szövegei, valamint a kiállított tárgyak (6. kép). És ha kellően figyelmes a látogató, a tárgyhalmazokban itt olyan megmosolyogtató darabokra lel, mint a „2 az 1-ben” bili- és etetőszék, az autógumi abroncsából készített gyergyói bocskor vagy a Homoródkarácsonyfalváról gyűjtött ortopéd cipő.

Természetesen az ünnepekhez szorosan kapcsolódó székely zenés-táncos hagyományok, a jellegzetes székely népi hangszerek (az *ütőgardon*, a *citera*, a *furulya* stb.) sem hiányozhatnak egy ilyen átfogó, a székelység népi kultúrájának egészét bemutatni kívánó tárlatról. Az itt meghallgatható és megtekinthető audiovizuális anyagokat a Néprajzi Múzeum munkatársai gyűjtötték egykor a székelyek körében, és most szimbolikusan, egy kiállítás erejéig „visszaadták” azokat. Tulajdonképpen ez az egyetlen egység, amelybe a budapesti intézmény is saját tulajdonában lévő anyagot „kölcsonzott”.

A tárlat készítői külön, kisebb egységet szenteltek még a székelyföldi hiedelmek, a népi vallásosság, illetve a kanonizált felekezetek és hitélet kérdésköreinek megvilágítására *SZÜNTELENÜL HITBEN ÉLNI* címmel. Itt kiderül, hogy a górcső alá vett térségben négy felekezetnek biztosítottak a 16. századtól vallásszabadságot, amelyeknek jelenléte érték- és ízlésformáló volt a népi kultúra vonatkozásában is. A kiállításban ezt hivatott jelezni egy kányádi református úrasztala, egy felsőboldogfalvi éneklőszék, egy szörcesei harang, egy városfalvi, unitárius padmellvéd és kehely, a csíksomlyói *Cantionale Catholicum* stb.

A hiedelmek bemutatásában (a maksai fejfájásgyógyító bot, a kézdiszentléleki szerencsehozó patkó, a kézdikővári rózsafa kereszt boszorkányok ellen stb.) és a hitélet mai állapotát, a felekezeti együttélés, a székely szombatosság, az erdélyi unitáriusok vagy egyebek különböző vetületeit reprezentáló részekben, azok kialakításában szintén tetten érhető a kurátorok székelyes furfangja, leleményessége, kreativitása,

amely egyébként a teljes kiállításnak egy jellemzője, erőssége. A „székely Jeruzsálem”, Bözödújfalú elárasztott templomának makettjét például úgy helyezték egy tükörré, hogy az megidézze a Ceaușescu-korszakban víz alá került település tragédiáját és látványát, a gyűjtőtó víztükrét. A csíksomlyói búcsút bemutató alegységhez pedig egy rámpán, illetve állványzaton felfelé haladva érkezhünk meg, mintha a pünkösdi búcsúk szabadtéri helyszínéül szolgáló, két hegy közé eső, ún. Nyeregbe kellene nekünk is egy-egy csíki zarándokcsoporthoz vagy gyergyói keresztaljához csatlakozva felkapaszkodnunk.

Az említett állványszerkezet mint határvédő erődítmény és mint híd is értelmezhető: elválaszt és összeköt, uralja és megosztja a hatalmas, közel 700 négyzetméteres kiállítóteret, és alkalmat ad arra, hogy mielőtt távoznánk onnan, még egyszer utoljára, immár felülnézetből (ismét egy szokatlan perspektívából) szemügyre vegyük a korábban látottakat: a Fordson-traktort, a készülőfélben lévő székely kaput, a *borvizes* szekeret, a havadtői faragott sírköveket.

A Budapesten – tervek szerint – 2025. augusztus 31-ig látogatható tárlat később remélhetőleg Székelyföldre is megérkezik majd. Szándék van ugyanis arra, hogy vándorkiállítás legyen belőle,¹⁰ amelyet ismét kíváncsian várunk. Minden bizonnyal külön kihívást jelent majd a székelyföldi múzeumok osztottabb tereire adaptálni, a kisebb belmagasságokhoz igazítani egy ilyen nagyszabású, alapjában véve mégiscsak a szintekkel, a különböző perspektívákkal, a térhatásokkal játszó, az óriási méretű „csúcstárgyak” köré épülő tárlatot. Székelyföldön egy újabb, más koncepció mentén kell majd szinte teljesen új kiállítást létrehozni.

A kurátorok és az elkészítésben közvetlenül részt vevő székelyföldi kollégáik nem csupán muzeológus szakemberek. Terepen is otthonosan mozgó, alaputatásokat végző, kiváló néprajzkutatók. Terepélményeik, tudományos érdeklődésük, kutatási témáik, szakmai-baráti viszonyuk, a Székelyföldre és a székelyekhez fűződő kapcsolataik tetten érhetők a kiállítóterben is, és a tárlat színvonalát is emelik. Vállalták ugyanakkor, hogy az általuk mutatott kép nem egyezik majd mindenben az elvárásokkal vagy a sokak által ismerősnek vélt székely kultúrával. Felelősen, körültekintően, alázattal, tisztelettel és kreatívan nyúltak a témához. Székelyföldi származásúként és szakmabeliként is azt mondhatom: hiteles és átfogó képet rajzoltak a székelyek rendkívül összetett (népi) kultúrájáról. Azt gondolom, sikerült a kiállítás fő mondanivalóját is megfelelően, minden célcsoporthoz eljuttatni: „a székelyek a nem túl kedvező földrajzi és éghajlati viszonyok között, valamint az etnikailag és vallásilag sokszínű Erdélyben, azon belül Székelyföldön az elmúlt évszázadokban működő életmintákat, a túlélésen túl az élet minőségi megélését lehetővé tevő társadalmi és gazdasági modelleket alakítottak ki, és számos elemében ma is élő, értékes kultúrát teremtettek”.¹¹

Talán nem túlzás a nagyszabású jelző használata sem. Ez vonatkozhat a tárlat és a kiállított tárgyak méreteire, kiemelkedő értékére, a befektetett munkára, az üzenetre és annak átadási módzataira. Ismeretekkel és benyomásokkal távozhat a

10 | Tasnádi Zsuzsanna, a Néprajzi Múzeum fősztályvezető muzeológusának, a kiállítás projektfelelősének és Kemecci Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatójának szóbeli közlései, 2024. dec. 2. A kiállítás Székelyföldön a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban fog megnyílni, a tervek szerint 2025. október 14-én (Kinda István írásbeli közlése, 2025. márc. 13.).

11 | Dr. Kinda István–Dr. Vajda András: *i. m.* 8–11., 10.

székelyekről az is, aki korábban sosem hallott róluk/rólunk. A székelyföldi látogatók vagy a Székelyföldről elszármazott, Magyarországon vagy a nagyvilágban élő látogatók, a magyarországi magyar és a romániai román (!) látogatók is magukénak érezhetik, magukénak is érzik egy picit e tárlatot. Erről árulkodik a vendégkönyv számtalan beszédes bejegyzése:

[...] ne-a impresionat maxim! Pe viitor am vrea să revenim. [= 'maximálisan lenyűgözött minket! Szeretnénk visszatérni a jövőben!'] (d. n.)

Aștept expoziția și la București [= 'Várom a kiállítást Bukarestbe is'] (2025. jan. 7.)

Csodálatos volt ezt végignézni székelyként. (2024. okt. 23.)

Felidézhettem gyermekkorom emlékeit e kiállítás által. (2024. okt. 23.)

Felidézte nagymamánál töltött nyaraimat. (d. n.)

Székelyként csodálatos érzés otthoni tárgyakat látni egy ilyen színvonalas intézményben. (2024. okt. 23.)

Székelyként látni [...] megható volt. (2024. okt. 26.)

Köszönöm, hogy egy kicsit otthon lehettem! (2024. nov. 9.)

Bárhol vagyok a világban, kicsit mindig székely. (2024. nov. 17.)

Nagyon jól esett hazajönni, itt külföldön. (d. n.)

Büszkén néztem végig. (d. n.)

Immár azt es tudom, amit eddig se tudtam volt. (2024. nov. 23.)

Bevallom, én magam is számtalanszor megtekintettem már a tárlatot, és figyeltem a látogatók reakcióit, el-elcsíptem beszélgetéseikből. Egy alkalommal két idősebb – feltehetően régóta Budapesten élő – asszony a távozása előtt úgy summázta a látottakat, hogy egymásra nézve, szinte egyszerre mondták: „Ezek mi vagyunk!” Később kutatóintézeti kollégáimnak rögtönzött tárlatvezetést is tartottam, megmutattam azt ismerősöknek, barátoknak. Amikor a Székelyföld és Mezőség peremvidékéről származó feleségemmel együtt néztük meg, az „akkor én most székely vagyok?” kérdést szegezte nekem, és magyarázatot várt, vajon települése részese-e annak a térségnek és kultúrának, melyről a Néprajzi Múzeum időszaki tárlata szól. Néhány éve a magyar fővárosban élve és dolgozva azon vettem észre magam, hogy amióta megnyílt, én is szívesen térek be a *Székelyek*-kiállításra, e tárgyak között egy idegen, nyüzsgő nagyváros közepén is otthon érezhet(t)em magam. A tárlat tehát olyan hiányokat is pótol, olyan érzelmeket is kivált a látogatókból, melyekre megalkotói korábban talán nem is gondolhattak. A tárlat olyan jól sikerült, hogy a megalkotói talán nem is tudják felmérni. Saját elfogultságomat kár lenne, nem is tudnám elhallgatni. Mégis, mindközben szakmai szemmel is igyekeztem, néprajzkutatóként kritikusan is tudtam a tárlatra tekinteni, így természetesen voltak olyan részletei, amelyekkel nem értettem egyet. Hogy az itt megfogalmazott reflexióim mégis szinte kivétel nélkül a pozitív vetületeket, a *Székelyek. Örökség-mintázatok* című kiállítás erősségeit emelték ki, egy tudatos döntés eredménye. Hátterében csupán az áll, hogy tudom (pontosabban csak sejthetem), egy ilyen gyűjteményes, időszaki tárlat mögött milyen hatalmas munka állhat. Ezzel szemben utána (bezárása után) – a műfajból adódó sajátosságok miatt – nem sok minden fog maradni. A kiállított tárgyak rendre visszakerülnek majd az

intézmények raktáraiba. A „térből síkba fordított tudás”, a kiállítás katalógusa¹² vagy az előkészületeket, a megnyitót, magát a tárlatot dokumentáló néhány fénykép, az idekapcsolódó aprónyomtatványok (szórólapok, meghívó stb.), a plakátok, a látogatók számára megnyitott vendégkönyv csak részben alkalmasak arra, hogy egy ennyire komplex tárlat gondolatiságából, élmény- és nagyszerűségéből, sikerességéből később is információkkal szolgáljon az utókornak. Talán egy archívumban megőrződik majd a kiállítás kapcsán váltott levelek, üzenetek sokasága, annak tématerve, forgatókönyve, szakmai iratanyaga is. Tanúskodik majd a tárlatról a sajtóban napvilágot látott néhány cikk. De ez a tárlat, azt gondolom, a székelyföldi (néprajzi) muzeológiában olyan esemény, olyan mérföldkő, olyan kiemelkedő és ünneplendő szakmai-emberi teljesítmény, amely megérdemli, hogy nagyobb lélegzetvételű, hosszabb (szakmai) méltatások is szülessenek róla. Rólunk, székelyekről.

Melléklet

1. kép. Kemecei Lajos beszéde a *Székelyek. Örökség-mintázatok* című időszaki tárlat megnyitőünnepségén a budapesti Néprajzi Múzeumban. Fotó: Nagy Zsolt, 2024. október 14.

12 | Berényi Marianna: Térből síkba fordított tudás: kiállítási katalógusok. *MúzeumCafé* XVII. évf. 2003/3. 269–286.

2. kép. Kiállítási enteriőrresztlet (festett bútorok a „padláson”) a Székelyek. Örökség-mintázatok időszaki tárlatról (Budapest, Néprajzi Múzeum). Fotó: Nagy Zsolt, 2024. december 2.

3. kép. Kiállítási installáció (a disznóvágás eszközei Gyárfás Jenő festménye előtt) a Székelyek. Örökség-mintázatok időszaki tárlatról (Budapest, Néprajzi Múzeum). Fotó: Nagy Zsolt, 2024. december 2.

4. kép. Kiállítási installáció („terített” asztal) a Székelyek. Örökség-mintázatok időszakai tárlatról (Budapest, Néprajzi Múzeum). Fotó: Nagy Zsolt, 2024. október 14.

5. kép. Kiállítási enteriőr részlet (szejkei borvizes szekér, előtte Vass Áron cserépbivalyaival) a Székelyek. Örökség-mintázatok időszakai tárlatról (Budapest, Néprajzi Múzeum). Fotó: Nagy Zsolt, 2024. december 2.

6. kép. Kiállítási enteriőr részlet (a székely viseleteket bemutató egység) a Székelyek. Örökség-mintázatok időszakai tárlatról (Budapest, Néprajzi Múzeum).
Fotó: Nagy Zsolt, 2024. október 14.